

TARİXİ POETİKA

Almas İldırımın poetik irsi ənənə və novatorluq fonunda

Şərqiyyə Məmmədli

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
E-mail: maarifci_qadinlar@mail.ru

Annotasiya. Məqalədə Azərbaycan mühacirət poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən biri olan Almas İldırımın yaradıcılığı ənənə və novatorluq müstəvisində təhlil edilir. Daha çox şairin yaradıcılığının ilk mərhələsini əhatə edən poetik örnəklər fonunda bəhs olunan problemin fərqli aspektləri diqqət mərkəzinə çəkilir. Ənənə və novatorluq məsələləri dəyərləndirilərkən Almas İldırımın yaradıcılığı ayrıca, təcrid olunmuş şəkildə deyil, bütövlükdə dövrün ədəbi prosesi kontekstində araşdırılır.

Məqalədə şairin yaradıcılığı haqqında yazılmış araşdırmalara da münasibət bildirilmiş, yeri gəldikcə onlardan tədqiq olunan problemə uyğun şəkildə bəhrələnilmişdir.

Açar sözlər: Azərbaycan poeziyası, Almas İldırım, mühacirət ədəbiyyatı, ənənə, novatorluq

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 23.02.2023; qəbul edilib – 13.03.2023

The poetic legacy of Almaz Ildirim in the context of tradition and innovation

Shargiya Mammadli

Doctor of Philosophy in Philology
E-mail: maarifci_qadinlar@mail.ru

Abstract. The article examines the work of one of the prominent representatives of Azerbaijani emigrant poetry, Almaz Ildirim, in the context of tradition and innovation. Various aspects of the problem are brought into focus, in the background of examples from the early stage of the poet's creative work. The assessment of issues of tradition and innovation in the work of Almaz Ildirim are investigated in the context of the literary process of the era as a whole.

The article expresses the attitude towards the written works about the poet's work and refers to them within the framework of the studied problem.

Keywords: Azerbaijani poetry, Almaz Ildirim, emigrant literature, tradition, innovation

Article history: received – 23.02.2023; accepted – 13.03.2023

Giriş / Introduction

Ötən əsrin əvvəllərində Azərbaycan şeirində ənənə və novatorluq problemi mövcud olan bəlli sferaları əhatə etməkdədir. Belə ki, istər maarifçi-realist, istər tənqidi-realist, istərsə də romantik

poeziyada bəhs olunan problemin fərqli təzahürləri müşahidə edilməkdədir. Bu isə dolayısı ilə Azərbaycan şeirinin klassik dövrdə olduğu kimi, yaxın tarixdə, o cümlədən ötən yüzilin başlanğıcında, Cümhuriyyət dövründə, habelə sovet hakimiyyəti illərində ənənə və novatorluq məsələsinə çevik münasibətin göstəricisi kimi mənalanır.

Əsas hissə / Main Part

Sovet siyasi rejimi dönəmində klassik poetik ənənələrin yaşadılması istiqamətində dövrün əksər şairləri bu və ya digər şəkildə fəaliyyət göstərirdilər. Almas İldırım, Əhməd Cavad, Hüseyn Cavid, Əli Nəzmi, Səməd Mənsur, Mikayıl Müşfiq, Səməd Vurğun, Əliqası Vahid, Mirvarid Dilbazi və digər şairlər, əslində, yaradıcılıqlarının məzmunu və mahiyyəti etibarilə ənənəyə bağlı sənətkarlar idi. Onların əsərlərində Azərbaycan şifahi və yazılı ədəbiyyatının ən yaxşı ənənələri bu və ya digər şəkildə bədii təzahürünü tapmışdır. Başqa sözlə, adıçəkilən şairlərin müxtəlif mövzularda yazmış olduqları əsərləri ədəbi ənənə və novatorluq probleminin ayrı-ayrı məqamlarının, istiqamətlərinin aydınlaşdırılmasına imkan verən bədii örnəklərlə müşayiət olunmaqdadır.

Adıçəkilən şairlər içərisində müstəsna mövqeyi ilə seçilən Almas İldırımın (1907-1952) yaradıcılığı haqqında bir çox araşdırmalar aparılsa da, etiraf olunmalıdır ki, onun fərdi poetik fərdiyyəti dərindən öyrənilməmiş, ədəbiyyat tarixindəki yeri gerçək mənada dəyərləndirilməmişdir.

“Azərbaycan mühacirət poeziyasının ən görkəmli nümayəndələrindən biri, tale yazısının dəhşətləri etibarilə bəlkə də birincisi” [6, s.3] olan Almas İldırımın bədii irsi ənənə və novatorluq probleminin fərqli aspektlərinin dəyərləndirilməsi üçün zəngin material verməkdədir.

Yaradıcılığının ilk mərhələsi Azərbaycan, Dağıstan və Türkmənistanda keçən Almas İldırımın zəngin xalq yaradıcılığından qaynaqlanan poeziyası milli şeir ənənələrinin yaşadılması və inkişaf etdirilməsi baxımından səciyyəvidir. “Ədəbiyyatın və sənətin kütləvi şəkildə proletarlaşmaya doğru getdiyi bir zamanda A.İldırımın şeirlərində xalqın rus əsarətindən qurtulması ideyası bəzən açıq, bəzən də yurd sevgisi, həsrət, təbiətə saf məhəbbət şəklində geniş yer tuturdu” [2, s.287].

Almas İldırımın sovet siyasi rejimi dönəmində yazdığı əsərlər onun yaradıcılığının özünəməxsus, bənzərsiz cəhətlərini əks etdirməkdədir. Müəllifin daha çox təbiət mövzusunda qələmə aldığı “Dağlar”, “Dağlara vida”, “A dağlar”, “O mənimdir əzəldən”, “Qafqaz dağlarına”, “Birləşən iki nəhr” və digər şeirlərinin başlıca özəlliyi bu əsərlərin dərin sosial məzmun ifadə etməsi, vətənpərvərlik ruhundan qaynaqlanmasıdır.

*Çəkilməmiş qəlbinə əskidən min dağ,
Titrəyir eşqini anan hər dodaq,
Yayılr şikəstə səsləri dağ-dağ,
Nə söylər bu qərib dillər, a dağlar? [4, s.17].*

Almas İldırımın “Birləşən iki nəhr” adlı şeirində qovuşan Kür və Araz çayları timsalında imperialist güclərin əli ilə ikiyə parçalanmış Azərbaycan taleyi diqqət mərkəzinə çəkilir. Şair obrazlı şəkildə bu faciənin canlı, gerçək mənzərəsini yaratmağa çalışır. Lakin bəhs olunan faciənin bədii təqdimində müəllif düşüncələrini bu mövzuda qələmə alınan bir çox şeirlərdə olduğu kimi publisistik tərzdə əks etdirmir, əksinə, bədii simvollara müraciət edir.

*Buluşduqları torpaq yerdə cənnətin eşi,
Biri qəlbimdəki qan, biri gözümün yaşı... [5, s.147].*

Lakin bəhs olunan şeir faciəvi bir mövzuda qələmə alınsa da, müəllif qətiyyətlə ümitsizliyə, inamsızlığa qapılmır və öz poetik düşüncələrini nikbin ovqatla tamamlayır:

*Biri mənə doğma yurd, biri girdiyim qucaq,
Bir mənim, biri də... O da mənim olacaq! [5, s.147].*

Almas İldırımın sovet siyasi rejimi dönəmində yazdığı bütün əsərlərdə bu və ya buna bənzər çalarlar hakimdir. “Nə üçün?” adlı şeirində təqib və təzyiqlərdən bezən şairin artıq doğma vətəmində yaşamağın mümkün olmadığına dair pessimist düşüncələri əks olunmuşdur.

*Mən artıq nə yazım yurduma dair,
Düşmən zəhər saçır, dostlar gizlənir.
Bilməm öz yurdunu sevən bir şair
Nə üçün bir cani kimi izlənir? [4, s.26].*

Şairin ənənəvi mövzuda qələmə aldığı “Durnalar” rədifli şeirində ictimai motiv sərgilənir. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan poeziyasında durnalara həsr olunmuş çox sayda poetik örnəklər mövcuddur. Bunların içərisində Molla Pənah Vaqif, Molla Vəli Vidadi, Qasım bəy Zakir və digər şairlərin yazmış olduğu poetik örnəklər daha çox diqqəti çəkir. Almas İldırımın qələmə aldığı şeir isə sələflərinin əsərlərindən ictimai məzmun dərinliyi ilə seçilir. Burada əsas motiv vətənin azadlığı, abadlığı, xalqın firavanlığı ilə bağlı şairin istək və arzuları üzərində qurulmuşdur.

*Arzum budur kəsilsin göz yasınız,
Hər bəladan uzaq olsun başınız,
Çiçəklənsin torpağımız, daşınız,
Toxunmasın sizə düşmən, durnalar [4, s.28].*

Almas İldırımın “Hindistanda fırtına” adlı irihəcmli şeirində Böyük Britaniyanın Hindistandakı müstəmləkəçilik siyasəti pislənir, hind xalqının milli azadlıq hərəkatı, hürriyyət arzuları, müstəqil dövlətçilik idealları tərənnüm olunur. Şübhəsiz ki, şair hind xalqının azadlıq mübarizəsi fonunda dolayısı ilə Azərbaycanın rus sovet müstəmləkəçiliyinə işarə edir, öz xalqının azadlığı, müstəqilliyi ilə bağlı düşüncələrini dilə gətirirdi.

*Fürsət ikən yığ şələni, başını al, qaç,
O köləlik zəncirini Hindistandan aç!
Yoxsa ölüm aman verməz, yıxar taxtını,
Bax onsuz da uğursuzluq sarmış baxtını.
Yan, ey məlun Britaniya, qırıl, tökül, yan.
Hind qurtulur,
Yarın olur.
Azad Hindistan [4, s.35].*

A.İldırımın “Qərbə”, “Parisə xitab”, “Sen çağlar”, “Şərqə”, “Müstəmləkə olmuş Şərqə” və digər şeirləri bəşəri mövzuda qələmə alınmışdır. Müəllif Qərb ölkələrinin imperialist siyasətini pisləmiş, məzlum xalqların azadlıq və hürriyyət arzularını ifadə etmişdir.

*O krallar, o kinli cəlladlar
Hökm edən farsda, Çində, hər yerdə.
Qopuyor ölkələrdə fəryadlar,
Nerdə vicdan, ədalətin nerdə? [4, s.36].*

Müəllifin “Müstəmləkə olan Şərqə” şeirində Hindistandan Afrikaya qədər böyük bir coğrafiyada əsarət ömrü yaşayan Şərq dünyasının ağır müstəmləkə həyatının canlı bədii mənzərəsi yaradılmışdır. Şair Şərqə müraciətlə onun şanlı keçmişindən, böyük tarixi şəxsiyyətlər yetirməsindən, mədəniyyət beşiyi olmasından bəhs edir və belə qüdrət sahibi olmuş ölkələrin əsarətlə barışmayacağını bildirir.

*Silkin, ta qırılsın dəmir qəfəsin,
Sərvətin işlətsin “haqq” dəyən səsin,*

*Zalim düşmənləri yaxsın nəfəsin,
Qaldır yüksəklərə yolunu Şərqin!*

*Ey parçalanmış Şərq, ey gözəl ana,
Bənzə dənizlərdə qopan tufana,
Aciz yox, cəsur ol, hayqır düşmana,
Əzməsin inləyən əlini Şərqin! [4, s.42].*

Ədəbiyyatşünas Maarif Teymur Almas İldırımın dövrün ədəbi prosesində mövqeyini, H.Cavid, Ə.Cavad, C.Cabbarlı kimi görkəmli ədiblərlə əlaqələrini səciyyələndirərək yazır: “Bu sənətkarlar içərisində gənc Almasın ruhunu ən çox oxşayan və ona yaxın olanı Əhməd Cavad idi. Ə.Cavadın incə ruhu, həssas qəlb, alicənab davranışı gənc şairin diqqətini daha çox cəlb edirdi. Elə buna görə də özündə şairlik yanğısını hiss etdiyi gündən Ə.Cavadı özünə ustad bilmişdi. Əslində, o illərdə təkcə Almas İldırım deyil, bütün milliyətçi Azərbaycan gəncliyi “Göy göl” müəllifinə heyran idi” [8].

Məlum olduğu kimi, Almas İldırım sovet siyasi rejiminin təqiblərinə dözmədiyindən ölkəni tərk etməyə məcbur olmuş, əvvəlcə, İrana, ordan isə Türkiyəyə gedərək mühacir həyatı yaşamışdır. Onun mühacirətdə yazdığı əsərlər bədii sənətkarlıq baxımından ciddi təkamül keçdiyini şərtləndirir. Yazmış olduğu əsərlərlə “yalnız Azərbaycan ədəbiyyatında deyil, bütün türk xalqları ədəbiyyatında dərin iz buraxmış” [9, s.458] olan Almas İldırımın yaradıcılığı bütövlükdə dövrün poeziyasını bəşəri dəyərlərlə zənginləşdirmişdir.

Şairin “Əlvida, Bakı” şeiri şairin Türkünə səfəri fonunda qələmə alınmışdır. Şair burada doğma şəhərdən ayrılışı, vətən həsrəti ilə bağlı düşüncələrini ifadə etmişdir.

*Əlvida, əy müsfiq ana, əlvida...
Bu anda qəlbimdə nə dərin qəm var,
İçimdə bir sızı, gözümdə nəm var,
Əlvida, əy müsfiq ana, əlvida...*

*Səndə keçib getdi iyirmi dörd yasım,
Bir zaman bələdan çıxmadı basım,
Sən oldun həmdəmin, dərdli yoldaşım,
Laylalar söylədin mana, əlvida... [3, s.44].*

Vətən həsrəti ilə bağlı bu motiv sonralar şairi heç bir zaman tərk etməmiş, əksinə onun yaradıcılığının başlıca motivinə çevrilmişdir.

Müəllifin rür şairi M.Y.Lermontovdan isqitbas etdiyi “Buludlar” şeiri də qəriblik, sürgünlük, həsrət duyğuları ilə zəngindir. Vətən ayrı keçən günlər, sürgün həyatının çətinlikləri şairi rıqqətə gətirmiş, poetik düşüncələrini ifadə etmək üçün forma axtarışlarına sövq etmişdir.

*Ey lacivərd göylərin əbədi yolçuları,
Mirvarid zəncir kimi üfüqlər aşarsınız.
Sizdəmi mənim kimi dogma, əziz vətəndən
Qovuldunuz, onunçun cənuba qoşarsınız?*

*Kimdir qovan sizləri, talemi, ya qərarımı?
Və ya gizli bir həsrət, açıq bir qərəzmi var?*

*Yoxsa bu geniş göylər gəzməyə sizə varmı?
Genəmi axşamlarda şeytanların bəzmi var?* [3, s.70].

“Buludlar” rədifli şeirdən aşkar görüldüyü kimi, şair vətənsizliklə, yurdsuzluqla barışa bilmir, həyatının kədərli anlarını yüksək poetik formada əks etdirməyə çalışır. Qeyd edək ki, Almas İldırım ustad bildiyi “müəllimləri A.Şaiq və Ə.Cavadla ünsiyyətdə olmuşdur. Xüsusilə istiqlal şairi Ə.Cavadın yaradıcılığı və şəxsiyyəti A.İldırımın milli düşüncəsinin formalaşmasına çox güclü təsir göstərmişdir” [1, s.12].

Nəticə / Conclusion

Şübhəsiz ki, sovet dönəmində klassik ədəbi ənənənin yaşadılması problemi “Azərbaycana qarşı yeridilən haqsız siyasətə, ədavətə və düşmənçiliyə qarşı hayqırış kimi səslənən” [7, s.22] Almas İldırımın poeziyası ilə məhdudlaşmır, dövrün bir çox digər sənətkarlarının əsərlərində də bunun fərqli örnəklərinə təsadüf olunur.

Ədəbiyyat / References

1. Bəşirova, E. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatında milli istiqlal mövzusu, Filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı, – Bakı: AMEA-nın Ədəbiyyat İnstitutu, 2002.
2. Əhmədli, B. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı: təşəkkülü, problemləri, şəxsiyyətləri. – Bakı: Elm və təhsil, 2017.
3. İldırım, A. Dağlar səslənirkən. – Bakı: Azərnəşr, 1930.
4. İldırım, A. Seçilmiş əsərləri. – Bakı: Öndər, 2004.
5. İldırım, A. Boğulmayan bir səs. – Bakı: Avrasiya Press, 2007.
6. Nəbiyev, B. Didərgin şair. – Bakı: Sabah, 1995.
7. Sultanlı, V. Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı. – Bakı: Şirvanəşr, 1998.
8. Teymur, M. Almas İldırımın qəmli həyat dastanı. “525-ci qəzet”, 2 aprel 2015.
9. Гулиев, Г. Азербайджанская литература. – Баку: ЭЛМ и тахсил, 2010.

Поэтическое наследие Алмаза Илдырыма на фоне традиции и новаторства

Шаргия Мамедли

Доктор философии по филологии

E-mail: maarifci_qadinlar@mail.ru

Резюме. В статье исследуется творчество одного из видных представителей азербайджанской эмигрантской поэзии Алмаза Илдырыма в аспекте традиции и новаторства. В центр внимания привлечены различные аспекты проблемы в основном на фоне образцов раннего этапа творчества поэта. Оценка вопросов традиции и новаторства в творчестве Алмаза Илдырыма проведена не изолированно, а в контексте литературного процесса эпохи в целом.

В статье выражено отношение к написанным трудам о творчестве поэта, использовано в нужных случаях обращение к ним в рамках исследуемой проблемы.

Ключевые слова: азербайджанская поэзия, Алмаз Илдырым, эмигрантская литература, традиция, новаторство